

ԱԶՆԻՎ ՀԱԿՈՐՑԱՆ

ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՏԵՐՈՒՆԻ ՏՈՆԵՐԸ ԵՎ
ԴՐԱՆՑ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄԸ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔՈՒՄ

Տերունի են այն տոները, որոնք նվիրված են մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսին, Աստվածամորը և ունեն նախատոնակ ու մեռելոց:

Քրիստոնեական առաջին և կարևորագույն տոները Սուրբ Ծնունդն է: Այս տոնն իր մեջ բովանդակում է Քրիստոսի ծնունդը, Հայտնությունը և Մկրտությունը: Եկեղեցում այն նշվում է հունվարի 6-ին:

Դեռևս 5-րդ դարում Հռոմեական Եկեղեցու կողմից ընդունվեց Քրիստոսի ծնունդը նշել դեկտեմբերի 25-ին՝ հեթանոսներին քրիստոնեական տոնից հեռու պահելու նպատակով: Սակայն այն հետագայում ընդհանրացավ, և այսօր գրեթե ողջ քրիստոնեական աշխարհը Քրիստոսի ծնունդը նշում է դեկտեմբերի 25-ին, իսկ Հայտնությունն ու Մկրտությունը՝ հունվարի վեցին: Միայն Հայ և Ղպտի Եկեղեցիներն են բոլորը միասին նշում հունվարի վեցին:

Ծիսակատարությունները Հայ Եկեղեցում սկսում են հունվարի հինգի երեկոյան, երբ մատուցվում է Ս. Ծննդյան ճրագալույցի Պատարագ (ճրագալույց նշանակում է ճրագ (մում) լուցանել(վառել): Այն խորհրդանշեց Բեթլեհեմյան աստղը, որն առաջնորդեց մոգերին Հիսուսի մոտ): Հունվարի 6-ին՝ Ս. Ծննդյան Պատարագից հետո, կատարվում է Ջրօրհնեքի արարողություն, որը խորհրդանշում է Հիսուսի Մկրտությունը Հորդանան գետում: Հատուկ աղոթքներով, շարականների երգեցողությամբ օրհնվում է ջուրը Ավետարանով, Ս. Խաչով և արքագործվում Սրբալույս Մյուռոնով: Օրհնված ջուրը բաժանվում է ժողովրդին: Հունվարի 7-ին Սուրբ և Անմահ Պատարագ է մատուցվում ի հիշատակ մեռելոց, և կատարվում է հոգեհանգստյան արարողություն:

Եկեղեցական այս արարողություններից հետո տոնն իր «շարունակությունն» է ունենում ժողովրդական կյանքում: Ուշագրավ է այն փաստը, որ ժողովուրդն այս տոներ անվանում է նաև «Փոքր զատիկ»՝ տարբերելու համար «Մեծ զատիկը»՝ Հարությունը: Եվ ինչպես Հարության տոնին են պատրաստում բրինձով և չամիչով փլավ, այնպես էլ Սուրբ Ծննդյան տոնին:

Սուրբ Ծննդյան տոնակատարությունների բաղկացուցիչ մասն է կազմում նաև Տնօրհնեքի արարողությունը: Ըստ Գրիգոր Տաթևացու՝ Տնօրհնեքի արարողության հաստատողը հենց Քրիստոսն է եղել: Ավետարանի վկայությամբ՝ Ս. Զատիկի երեկոյան հարուցյալ Քրիստոս փակ դռների միջով մտավ Վերնատուն, ուր հավաքվել էին աշակերտները, և օրհնեց նրանց (Հովհ. Ի 19-20): Առաքյալները, հետևելով Քրիստոսի օրինակին, Փրկչի Ս. Ծննդյան և Հարության տոներին շրջում էին քրիստոնյաների տները և ավետում Աստվածահայտնության և Հարության բարի լուրը: Այսպես էլ նրանց հետևորդները՝ քահանաները, այցելում են իրենց հովվության ներքո գտնվող քրիստոնյաների տները և օրհնում նրանց ու նրանց բնակարանները: Քահանան օրհնում է ընտանիքի անդամներին, հացը, աղը և ջուրը՝ որպես խաղաղության, մաքրության, բարեպաշտ կյանքի և մկրտության խորհրդանիշ:

Խորհրդային ժամանակաշրջանում մեր ժողովրդից քչերը գիտեին Տնօրինների մասին կամ գերադասում էին չիմանալ, քանի որ իրենց հարկի ներքո ընդունելու էին հայ քահանայի, իսկ դա արգելում էր ժամանակի գաղափարախոսությունը: Այժմ արդեն շատերն են ցանկանում Ս. Ծնունդից և Հարությունից հետո քահանային իրենց տուն տանել, որպեսզի նա խնկարկությամբ Ամենակալից պահպանություն հայցի օջախի անդամների համար:

Քառասնօրյա Փրկչի Երուսաղեմի տաճար գալու տոնը հայ ժողովրդի ամենասիրված տոներից է, որը Հայ Առաքելական Եկեղեցում կոչվում է **Տեառնընդառաջ**: Տեառնընդառաջ նշանակում է «ելնել Տիրոջն ընդառաջ»: Ժողովուրդն այն անվանում է նաև Տերընդեզ (Տերն ընդ ձեզ): Հայ Առաքելական Ս. Եկեղեցում այս տոնը նշվում է փետրվարի 14-ին՝ Քրիստոսի Ծննդից 40 օր հետո: Այս տոնը խորհրդանշում է Հիսուսին ծննդից 40 օր հետո Տիրոջ տաճար ընծայաբերելը: Այդ ժամանակ տաճար է գալիս Ս. Հոգով առաջնորդված Սիմեոն Ծերունին, ով մարգարեական հոգով տեսնում է, որ Նա է Մեսիան: Նա Մանկանն իր գիրկն է առնում, օրհնություն մատուցում Աստծուն և ասում. «Լույս, որ կլինի հայտնություն հեթանոսների համար» (Ղուկ. Բ 23):

Հայ Առաքելական Եկեղեցում ծիսակարգն սկսվում է փետրվարի 13-ին՝ երեկոյան ժամերգության ավարտին, երբ սկսվում է նախատոնակը: Տեառնընդառաջի նախատոնակին եկեղեցում նախ կատարվում է Անդաստանի կարգը՝ արտերի և այգիների օրհնությունը, որը ձմռան ավարտի և գարնանամուտի մունետիկն է, ապա կատարվում է մոմի օրհնության կարգը: Ժամերգության ավարտին հավատացյալները եկեղեցում օրհնված մոմով վառում են իրենց մոմերն ու այդ լույսը, որպես Քրիստոսի փրկության լույսի խորհրդանշ, տանում են իրենց հետ՝ լուսավորելու իրենց տները: Սակայն սա զուտ ժողովրդական սովորություն է, և ոչ թե ծիսական կանոն: Այս սովորությունը արմատացած է հատկապես նորապսակների շրջանում: Եկեղեցու օրհնված կրակով նրանք վառում են իրենց օջախի կրակը: Ըստ Գրիգոր Տաթևացու՝ խարույկի կրակը բորբոքելով՝ Աստծո սիրո հուրն ենք խնդրում: Այս արարողակարգն այնքան է արմատավորվել մեր ժողովրդի կյանքում, որ անգամ խորհրդային տարիներին, երբ քչերն էին ամուսնանում եկեղեցական արարողակարգով, Տեառնընդառաջին անպայման եկեղեցի էին գալիս՝ օրհնված կրակ տանելու և իրենց նորաստեղծ օջախը վառելու համար: Վերջին տարիներում փետրվարի 14-ին, Պատարագից հետո, Հայ Առաքելական բոլոր եկեղեցիներում կատարվում է նորապսակների օրհնության կարգ: Ժողովրդական սովորությամբ է նաև Տեառնընդառաջին նորապսակներին այցելելը և նվերներ տալը:

Այսպիսով, Տեառնընդառաջի տոնը նախ և առաջ ճշմարիտ լույսի, աստվածային լույսի տոնն է. «Աստված լույս է, Նրա մեջ խավար չկա» (Ա Հովհ. Ա 5):

Տերունի հաջորդ տոնը **Հարությունն** է, որին նախորդում է «Ավագ» կամ «Մեծ» շաբաթը, որովհետև ավանդում է մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի երկնային կյանքի յոթ օրերի ուսուցումները, մահը և հարությունը: Այս շաբաթվա յուրաքանչյուր օր ևս կոչվում է Ավագ:

Ավագ շաբաթը սկսվում է Ծաղկազարդի կիրակիով՝ Հիսուս Քրիստոսի Երուսաղեմ մուտքով, որի ժամանակ մարդիկ ծառերից ճյուղեր էին կտրում և սփռում Տիրոջ ճանապարհին: Ծաղկազարդի օրը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Հայրապետի հրամանով հայտարարված է մանուկների օրհնության օր՝ կապված այն բանի հետ, որ Երուսաղեմի տաճար մտնելու ժամանակ մանուկներն աղաղակում էին. «Օրհնություն Դավթի որ-

դուն» (Մատթ. ԻԱ 15):

Հիսուս Երուսաղեմ մտավ ավանակի վրա նստած, ինչը խորհրդանշում է, որ այսուհետ մարդկությունը Քրիստոսի լուծը պիտի կրի, Նրա սիրո պատվիրաններով կամ Նոր օրենքով պիտի մտնի Երուսաղեմ՝ Աստծո թագավորություն:

Հանդերձները էշի վրա գցելն Ավագանի միջոցով մաքրվելն է խորհրդանշում, քանի որ մերկանալով մեր հին հանդերձից՝ նորն ենք հագնում, ինչպես ասվում է մկրտության բանաձևում. «Որք ի Քրիստոս մկրտեցայք, զՔրիստոս զգեցեալ էք, ալելուիա»:

Իսկ ճանապարհին հանդերձներ փռելը խորհրդանշում է Հիսուսին երկրպագելը. մենք ճանապարհ ենք պատրաստում Նրա համար, մեր անձը նվիրում Նրան:

Արմավենու ճյուղերը մեր ընծաներն են մեր տիրոջը, ինչպես Ծննդյան օրը մոզերի բերած ընծաները: Նրան ճանաչում ենք որպես թագավոր՝ հաղթական պսակը գլխին, անեծքը վերացնող և մեզ կենդանություն պարգևող: Մեզանում Ծաղկազարդին ընդունված է ուտենու ճյուղեր օրհնել, որոնք անպտուղ են, ինչպես հեթանոսները, որոնք պտղաբերվեցին միայն Քրիստոսին ընծայվելուց հետո: Ուտենու ճյուղերի փափկությունը խորհրդանշում է Քրիստոսի հետևողների խոնարհությունը, իսկ ճյուղի սնամեջ լինելը՝ հոգով աղքատությունը, որն ունեցողներին երանի է տալիս Տերը: Քրիստոսի հետևորդները պետք է դատարկ լինեն աշխարհի մեղքի փարթամությունից, որպեսզի մաքուր սրտով փառաբանեն Տիրոջը:

Ավագ երկուշաբթի - Անպտուղ թզենու չորացում: Նվիրված է աշխարհի արարչագործությանը: Այս օրը մտաբերում ենք այն օրը, երբ Հիսուսի անեծքով չորացավ անպտուղ թզենին, և Երուսաղեմի տաճարի մաքրագործումը: Պտուղն այլաբանորեն խորհրդանշում է մարդկային բարի գործերն ու առաքիլությունները, որոնցից զուրկ մարդը կպատժվի: Իսկ տաճարի մաքրագործմամբ Տերը մեզ սովորեցրեց պատշաճ վերաբերմունք դրսևորել սրբությունների հանդեպ:

Ավագ երեքշաբթի - Տասը կույսերի առակը: Այս օրը մի ներքին ընդհանրությամբ կապված է նախորդ օրվա հետ. ակնարկում է, որ մեր առաքինի գործերի պտուղներով հոգեպես պետք է պատրաստ լինենք Քրիստոսի Երկրորդ Գալուստին, այլապես կչորանանք թզենու պես և երկնքի արքայությունից դուրս կմնանք հիմար կույսերի նման:

Ավագ չորեքշաբթի - օծում և մատնություն: Այսօր հիշատակում ենք այն մեղավոր կնոջը, ով թանկագին յուղով օծեց Քրիստոսի ոտքերը, ինչը խորհրդանշեց Տիրոջ մոտալուտ մահը: Այս օծմանը հաջորդեց Հուդայի մատնությունը:

Ավագ հինգշաբթի - Վերջին ընթրիք, հաղորդության խորհրդի հաստատում, Ոսկվա: Առավոտյան մատուցվում է Սուրբ Պատարագ՝ ի հիշատակ Վերջին Ընթրիքի ժամանակ Հաղորդության խորհրդի հաստատման, երբ Հիսուս վերնատանը վերցրեց հացը, օրհնեց այն և տվեց տասներկուսին՝ որպես Իր մարմնի խորհրդանիշ: Ապա բաժակ վերցնելով՝ գոհություն հայտնեց, տվեց նրանց և պատվիրեց խմել՝ որպես Իր արյան խորհրդանիշ, որը պետք է թափվի շատերի համար:

Պատարագը իմաստավորվում է մարդկանց փրկության համար Քրիստոսի գոհաբերությամբ, խաչվելով, Իր արյունը հեղելով ու Հաղորդության խորհրդի կատարումով: Երեկոյան կատարվում է Ոսկվայի արարողությունը: Վերջին ընթրիքից հետո Հիսուսը ջուրը լցրեց կոնքի մեջ, ծունկի եկավ աշակերտների առջև ու ծառայաբար լվաց նրանց ոտքերը՝ սրբելով մեջքին կապված սրբիչով (Հովհ. ԺԳ 5):

Հնում սովորություն էր որպես հարգանքի նշան հյուրերի և մեծերի ոտքերը լվանալ:

Եկեղեցու մեկնիչ Սուրբ Հայրերը մի այսպիսի գեղեցիկ համեմատություն են կատարում, ինչպես Ադամը պտուղը ճաշակելու համար նախ ոտքերով ընթացավ, այսինքն քայլեց դեպի ծառը, Քրիստոս էլ մարդ արարածի քայլերը դեպի երկնքի արքայությունը ուղղելուց առաջ նախ աշակերտների ոտքերը լվաց: Արարողությունից հետո հավատացյալներին բաժանվում է օրհնված յուղ, որը վերջիններս օգտագործում են հիմնականում հիվանդությունների դեպքում: Ավագ հինգշաբթի երեկոյան կատարվում է նաև խավարման արարողությունը, որի ժամանակ Խորանին վառվում են տասներկու հավասարաչափ մոմեր և մեկ հատ մեծ՝ նրանց միջև: Յուրաքանչյուր ավետարանական ընթերցումից հետո անջատվում են տասներկու մոմերից երկուսը և վերջում մնում է միայն մեջտեղի մեծ մոմը: Դա խորհրդանշում է աշակերտների փախչելը և Հիսուսի միայնակ մնալը:

Ավագ ուրբաթ - Տիրոջ խաչելությունը և թաղումը: Հիշատակում է Տիրոջ չարչարանքները, խաչելությունն ու մահը:

Ավագ շաբաթ - Դժոխքի ավերում և ճրագալույցի Ս. Պատարագ: Ավագ շաբաթ օրը նվիրված է Հիսուսի թաղմանը և գերեզմանի կնքմանը: Հիսուս գերեզման դրվելով՝ իջնում է դժոխք և ավերում այն՝ փրկություն շնորհելով արդարների հոգիներին: Երեկոյան կատարվում է ճրագալույցի Պատարագ: Այն կատարվում է Ծննդյան և Հարության տոներին նախորդող օրվա երեկոյան: Մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի Հարության տոնին լսում ենք «Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց» ավետիսը և պատասխանում. «Օրհնեալ է յարութիւնս Քրիստոսի»:

Հարություն. «Ինչու եք ողջին մեռելների մեջ փնտրում: Այստեղ չէ, այլ հարություն առավ» (Ղուկ. ԻԴ 5):

Հիսուս Քրիստոսի հրաշափառ Հարությունը եկեղեցու մեծագույն տոներից է և արտահայտում է Աստվածորդու տնօրինական առաքելության և մարդու փրկագործության խորհուրդը:

Աստծո Որդու խաչի վրա մահվամբ մարդը վերստին հավիտենական կյանք ունենալու իր կոչմանն արժանացավ:

Ս. Հարության տոնը մեր ժողովուրդն անվանում են նաև Զատիկ: Զատիկ նշանակում է զատում, բաժանում, հեռացում մեղքերից և վերադարձ առ Աստված: Զատիկը և՛ Հին, և՛ Նոր Կտակարաններում համարվում է մեծագույն տոներից մեկը: Այն կապված է ազատագրության և փրկագործության պատմական իրողությունների հետ: Հին Ուխտի զատիկը նախատիպն ու նախօրինակն է Հիսուս Քրիստոսի ինքնակամ զոհաբերության: Աստծո Որդին՝ որպես Աստծո Գառ, իր արյունը թափեց աշխարհի և մեղավոր մարդկության համար, խաչվեց և երրորդ օրը հարություն առավ, որպեսզի մեզ մաքրի մեղքերից և արժանի դարձնի հավիտենական կյանքին. «Ահա Գառն Աստուծո, որ վերցնում է աշխարհի մեղքը» (Հովհ. Ա 29):

Եգիպտոսից դուրս գալու խորհրդով (Հին Ուխտի Զատիկ) հին աշխարհը խորհրդանշաբար ազատվեց մարմնավոր գերությունից, իսկ Քրիստոսի Հարության խորհրդով մարդկությունը զրկվեց մեղքի և մահվան տիրակալությունից, խավարից դարձավ դեպի հավատն ու հավիտենական կյանքը:

Հարության տոնը մեր հավատացյալ ժողովուրդը տոնում է մեծագույն հավատքով ու ուրախությամբ: Հավատացյալները ձու են ներկում, որը խորհրդանշում է Հարությունը և Նոր կյանքի սկիզբը: Կարմիր ձուն խորհրդանշում է Քրիստոսի արյամբ աշ-

խարհի ներկված ու փրկված լինելը: Այս օրը հավատացյալները նաև փլավ են պատրաստում, որի բրինձը ժողովրդական մեկնաբանությամբ խորհրդանշում է ժողովրդին, իսկ չամիչը, որը խառնում են փլավին, խորհրդանշում է առաքյալներին, որոնք ժողովրդի մեջ քարոզում են Աստծո խոսքը:

Քրիստոսի երկրավոր կյանքի կարևորագույն օրերից է Պայծառակերպությունը, որը տեղի ունեցավ Փրկչի քարոզչության երրորդ տարում Թաբոր լեռան վրա: Մովսես Խորենացին այս տոնի մասին ասում է. «Երրորդության Լույսը՝ Միածինն այսօր Թաբոր լեռան վրա Իր շուրջ փայլեցրեց՝ ճառագայթելով արարածներին, որով երկինքը ցնծաց և երկիրը պայծառացավ...»: Եկեղեցին այս տոնն անվանում է նաև Վարդավառ և նշում է այն Ս. Հարության տոնից 14 շաբաթ կամ Հոգեգալստից յոթ շաբաթ հետո եկող կիրակի օրը: Այս տոնին առնչվող հին հայկական սովորություններ ու ավանդույթներ կան. օրինակ իրար վրա ջուր ցողելը: Ըստ ժողովրդական մեկնաբանության՝ այդ օրվա ջուրը օրհնված է և միմյանց վրա ջուր ցողելով մեղքերից մաքրվում են: Սակայն այս սովորույթն իր մեջ որևէ ծիսական բնույթ չի կրում: Ենթադրվում է, որ երբ Ս. Գրիգոր Լուսավորիչը կարգավորում էր քրիստոնեական տոները, Պայծառակերպության տոնին առնչեց Նավասարդյան տոնակատարությունից որոշ սովորություններ ու ավանդույթներ, որպեսզի մի կողմից ժողովուրդը չկտրվեր իր արմատներից և մյուս կողմից հակազդեր հեթանոսական այն մեծ տոնին, որն իբրև նոր տարվա՝ ամանորյա հանդիսություն կատարվում էր Աշտիշատում:

Սուրբ Զատիկից 50 օր հետո նշվում է Հոգեգալուստը՝ Սուրբ Հոգու գալստյան տոնը (հունարեն Պենտեկոստե): Այս տոնը հիշատակումն է Սուրբ Հոգու գալստյան առաքյալների վրա աղավնու կերպարանքով, ինչպես խոստացել էր նրանց Հիսուս Քրիստոսը, որպեսզի նրանց տա տարբեր լեզուներ ու Ս. Հոգու շնորհը՝ բոլոր վայրերում Աստծո Խոսքը քարոզելու համար:

Համբարձումը նշվում է Քրիստոսի Հարության օրվանից 40 օր հետո՝ հինգշաբթի օրը: Սա Հիսուսի երկինք համբարձվելու տոնն է: Հրաշափառ հարությունից 40 օր անց հին հայկական Ձիթենյաց լեռան վրա Իր վերջին պատգամներն ու հորդորները տալուց հետո Քրիստոս համբարձվեց երկինք՝ նստելու Հոր աջ կողքին: Համբարձման տոնը ժողովուրդը անվանում է նաև «Վիճակ», «Ծաղիկ գովել», «Ջան Գյուլում»: Տոնի ժողովրդական արտահայտություններից է վիճակ գցելը՝ յոթ աղբյուրից հավաքած ջրում, «Ջան Գյուլում» երգելը և ծաղիկ հավաքելը:

ՍՈՒՐԲ ԽԱՉԻ ՏՈՆԵՐԸ

Հայ Եկեղեցին Ս. Խաչին նվիրված չորս տոն ունի՝ Ս. Խաչի Երևում, Խաչվերաց, Վարագա Ս. Խաչ և Խաչի Գյուտ:

Խաչի Երևման տոնը կապված է այն հրաշքի հետ, երբ 351 թ. Երուսաղեմում, Գողգոթայից մինչև Ձիթենյաց լեռ տարածված պայծառ ու լուսավոր երկնքում երևում է խաչի նշանը: Հայ Առաքելական Եկեղեցին Խաչի Երևման տոնը նշում է Հինանց հինգերորդ կիրակի օրը, Ս. Զատիկից 28 օր հետո, 35 օրվա շարժականությամբ՝ ապրիլի 19-

ից մինչև մայիսի 23-ը:

Խաչի Գյուտի տոնը հիշատակում է Քրիստոսի խաչափայտի գյուտը՝ կատարված 326 թ. Կոստանդիանոս կայսեր մոր՝ Հեղինեի կողմից, ում ջանքերով խաչափայտը գտնվում է Գողգոթայի աղբանոցից: Այստեղից նախապես հանվում են երեք խաչ և իմանալու համար, թե որն է Տիրոջ խաչը, մի մահացածի մարմին են հաջորդաբար դնում խաչերի վրա: Տիրոջ խաչի վրա դնելիս մահացածը կենդանանում է, և այդպես գտնվում է Տիրոջ խաչը: Ի պատիվ Տիրոջ խաչի գյուտի՝ Հեղինե թագուհին Գողգոթայի վրա Ս. Հարություն եկեղեցին է կառուցում և խաչն այնտեղ է բարձրացնում ի ցույց ժողովրդի: Խաչի գյուտի տոնը Հայ Առաքելական Եկեղեցում նշվում է հոկտեմբերի 26-ի մերձակա կիրակի օրը:

Խաչվերացը հիշատակն է Քրիստոսի գերեվարված խաչի վերադարձի: Խաչվերացը խաչի ամենահին տոնն է, որն իր սկզբնաղբյուրներով հասնում է մինչև վաղ քրիստոնեական ժամանակները: Խաչը բարձրացնելու և վերացնելու առաջին արարողությունը վերագրվում է Հակոբոս առաքյալին, ով խաչը ի տես ժողովրդի բարձրացնելով «Խաչի Քո, Քրիստոս, երկրպագեմք» օրհնությունն ու աղոթքն է ասել: Խաչի բարձրացման հաջորդ արարողությունը Խաչի Գյուտն է: Երրորդը խաչի գերեվարձն է: 614 թ. Պարսից Խոսրով թագավորը պարտության է մատնում բյուզանդացիներին, գրավում Երուսաղեմը և գերեվարում Քրիստոսի խաչափայտը: Սակայն Հերակլ կայսրը 628 թ. կարողանում է պարտության մատնել պարսիկներին և ետ վերադարձնել խաչափայտը: Պատմական այս դեպքի հիշատակումով էլ Եկեղեցին նշում է Խաչվերաց տոնը, որը մեր Եկեղեցու Տաղավար տոներից հինգերորդն է և նշվում սեպտեմբերի 14-ի մոտակա կիրակի օրը: Այս օրը հայոց բոլոր եկեղեցիներում երեկոյան ժամերգության ընթացքում կատարվում է հանդիսավոր թափոր և անդաստան, որի ժամանակ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, ի տես ժողովրդի, բարձրացվում է Քրիստոսի Խաչափայտի մասունքով խաչը:

Ժողովուրդն այս տոնն անվանում է նաև Մբխեչ (Մուրբ խաչ), և այդ օրը ի հիշատակ նախորդ տարվա Խաչվերացից հետո մինչև այդ օրն ընկած բոլոր մահացածների, զոհաբերվում են զառներ: Սակայն սա նույնպես զուտ ժողովրդական սովորույթ է:

Վարագա Խաչի տոնը զուտ հայկական է և կապված է ազգային ավանդության հետ: Վարագա լեռան վրա Թողիկ ճգնավորի և Հովել աշակերտի ճգնությունից հետո հրաշալի տեսիլքով երևում է Վարագա լեռան վրա պահված այն մասունքը, որն իրենց հետ Հայաստան էին բերել և այստեղ ամփոփել Հռիփսիմյանց կույսերը: Այս տեսիլքի մասին Թողիկը պատմում է Ներսես Գ կաթողիկոսին, ով Վարդ Ռշտունի սպարապետի հետ Վարագ գալով ստուգել է եղելությունը և մեծահանդես տոնախմբություն կատարել: Նույն վայրում Կաթողիկոսը կառուցել է Ս. Նշան եկեղեցին: Այս առիթով Ներսես Գ Տայեցի կաթողիկոսը գրում է. «Նշանաւ ամենայաղթ Խաչիւդ» շարականը և տնօրինում, որ ամեն տարի սեպտեմբերի 28-ի մոտակա կիրակի օրը կամ Խաչվերացից երկու շաբաթ հետո կատարվի Վարագա Ս. Խաչի տոնը: Սովորաբար Վարագա Մուրբ Խաչի տոնին՝ սեպտեմբերի 28-ին է կատարվում նաև Մյուռնոսօրհնության Սրբազան արարողությունը:

ԱՍՏՎԱԾԱԾԽԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ ՏՈՆԵՐԸ

Ս. Աստվածածինը, որպես միջոց փրկագործության, անբաժան է Հիսուսի փրկչական տնօրինություններից: Աստվածամոր հետ կապված տոներն են՝ Աստվածածնի մոր՝ Աննայի հղության հիշատակի տոնը (դեկտեմբերի 8), Աստվածամոր ծնունդը (սեպտեմբերի 8), Աստվածամոր տաճար ընծայման օրը (նոյեմբերի 21), Ավետումը՝ հրեշտակի ավետիսը Մարիամին: Եկեղեցու հայրերը Սուրբ Մարիամին միշտ նմանեցրել են Եկեղեցու հետ, որովհետև նրանից ծնվեց Քրիստոս, իսկ Եկեղեցու Ավագանից ծնվում են քրիստոնյաները: Աստվածամոր հեգությունն ու խոնարհությունը բոլոր ժամանակներում մայրության օրինակ է հանդիսացել: Ավետման տոնը տոնվում է ապրիլի 7-ին:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի տնօրինությամբ Ավետման տոնը հռչակվել է Մայրության օրհնության օր: Վերափոխումն Ս. Աստվածածնի տոնը Մարիամ Աստվածածնի երկինք վերափոխվելու հիշատակի օրն է: Հայ Եկեղեցին այն կատարում է օգոստոսի 15-ի մերձակա կիրակի օրը: Հայ Եկեղեցում Վերափոխման տոնի օրը Պատարագի ընթացքում կատարվում է Խաղողօրհնեքի արարողություն, որը տոնի մի մասն է կազմում: Խորհրդանշական իմաստով եկեղեցի բերված խաղողի բերքի օրհնությամբ Հայ Եկեղեցին օրհնում է նաև հայոց ողջ այգեստանները: Խաղողօրհնեքը համընկնում է Սուրբ Գրքի պատվիրանին՝ առաջին բերքը պետք է ընծայել Տաճարին:

Տիրամոր հիշատակության տոների շարքում ուշ շրջանում ավելացել են Ամենաարքուհի կույսին պատկանած իրերի գյուտին նվիրված տոներ: Դրանցից է Ս. Կույսի տուփի գյուտի տոնը, որը Հայ Եկեղեցին նշում է հունիսի 14-ից հուլիսի 18-ի միջև: Աստվածամոր գոտու հայտնության տոնը նշվում է օգոստոսի 20-ից սեպտեմբերի մեկը հանդիպող կիրակի օրը:

Տերունի տոների մեջ են մտնում նաև Եկեղեցու տոները: Դրանք են՝ Նոր Կիրակին և Աշխարհամատրան Կիրակին: Կատարվում է ի հիշատակ եկեղեցու հաստատության: Հատուկ կերպով տոնախմբվում է չորս տաճարների հիշատակի օրը: Դրանք են՝ Գողգոթայի վրա Հեղինե թագուհու կողմից կառուցված տաճարը, Բեթղեհեմի՝ Քրիստոսի ծննդյան վայրում կառուցված տաճարը, Ձիթենայց լեռան՝ համբարձման բարձունքին կառուցված տաճարը և Գեթսեմանում Ս. Կույսի գերեզմանին կառուցված տաճարը:

Ընդհանրական Եկեղեցու տոների թվին է պատկանում Տապանակի տոնը, որը կատարվում է Վարդավառի կիրակիի նախորդ շաբաթ օրը: Ս. Էջմիածնի տոնը կատարվում է Հոգեգալստից երկու շաբաթ հետո, իսկ Շողակաթի տոնը կատարվում է Աստվածածնի վերափոխման տոնի նախորդ շաբաթ օրը: